

דרישת סמוכין בכתבי הראי"ה

- עיון ברשימות שכתב הרב הנזיר לקראת שיעורי חוג הראי"ה -

- א. הקדמה קצרה ל'רשימות חוג הראי"ה'
- ב. 'דרישת סמוכין' בכתבי הראי"ה
- ג. פרקים ס"א-ס"ב - 'סכלות מעט' ו'דרכו של רב המנוח סבא'
- ד. פרקים קי"א-קי"ב - 'העליה לדעות התעלומה' ו'נסתרות עצמיות ומקריית'
- ה. פרק מ"ה - 'ההתגלות והציורים הגלויים'

א. הקדמה קצרה ל'רשימות חוג הראי"ה'

יותר משלושים שנה¹ עסק הרב הנזיר בליקוט פסקאות מתוך שמונת הקבצים שכתב רבו הגדול הרב אברהם יצחק הכהן קוק, לכדי מערכת שלמה הראויה לפרסום, המכונה 'אורות הקודש'. הרב קוק חש שפנקסיו שנכתבו מתוך השראה וכתובים בשפה שירית אינם ראויים לחשיפה כפי שהם, ויש צורך לסדרם באופן שיטתי. הרב קוק לא ראה עצמו מתאים לבצע את המשימה הנדרשת בכתביו שלו,² ולכן פנה אל תלמידו המובהק - הרב הנזיר, בבקשה שיערוך את דבריו מתוך הפסקאות שנכתבו ב'שמונת הקבצים' לכדי מסכת מגובשת ושיטתית. שמונת הקבצים נכתבו בין השנים 1904-1919.³ ביפו, בין השנים 1904-1914 נכתבו קבצים

1. הרב ש' גורן, 'קדושת נזר', הרב שאר ישוב כהן (עורך), נזיר אחיו א, עמ' ד'. בהקדמה לאורות הקודש מעיר הנזיר בעצמו שלטובת עריכת החלק הראשון דהיינו 'חכמת הקודש' כולו הוא הקדיש יותר מ"ב שנה.
2. משנת הנזיר, עמ' ס': "הבעתי לרב את דעתי ומבוקשי מאז על חיבור שיטתי מאת הרב... והרב שליט"א בעומק הגיוני חקרי לבבו אמר לי, כי זהו הוא רצונו, אלא שקשה לו. גם נראה ונוח לו, שהדברים יהיו נאמרים באופן טבעי, כמו שהם נובעים מעומק הגיוני רוממות נשמת א' שבאדם, החכם הישראלי, והריכוז והעיבוד השטתי והמדעי שם מעצור ומפריע לזה".
3. זמן כתיבת 'שמונה קבצים' נאמר במפורש על ידי הנזיר בתחילת כרך ג' של אורות הקודש בעמוד פתיחה: "אורות הקודש... כולם הם דברי הרב, שלוקטו משמונה קבצי כתי"ק, שנכתבו, ד' ביפו, ג' גדולים בשווייץ, וא' קטן בלונדון".

א'–ד'. בזמן מלחמת העולם הראשונה, בין השנים 1914–1919 נכתבו שאר הקבצים. ובפירוט: קבצים ה'–ז' בשוויץ, וקובץ ח' המכונה 'פנקס קטן' בלונדון. שמונת הקבצים לא פורסמו אלא בשנת 1999 (תשנ"ט) בהסכמת ניניו של הרב קוק שהחזיקו בכתבים עד שנה זו.

בשנת 1922 עלה הרב הנזיר לארץ ישראל כדי ללמד בישיבה שייסד הרב קוק. מיד עם הגיעו לארץ נמסרו לידיו של הנזיר שמונה פנקסים (שנקראו לאחר מכן בדפוס 'קבצים') בכתב ידו של הרב קוק לשם עריכה והוצאה לאור של הכתבים בצורה מאורגנת ושיטתית. כאמור, בשנת 1922 החל הנזיר במלאכת העריכה, והכרך הראשון של אורות הקודש הכולל את השערים (שהם כמו מבואות) והמאמרים של חכמת הקודש הודפס מעט לאחר מותו של הרב קוק בשנת 1938. עם זאת, הרב קוק ראה כרך זה עוד בחייו. הכרך השני הכולל את השערים של 'מוסר הקודש' הודפס בשנת 1950. המאמרים של מוסר הקודש יצאו לאור רק לאחר מותו של הנזיר בשנת 1973 על ידי הרב יוחנן פריד.

בשנת 1938 הודפסו חלקי 'חכמת הקודש'. שנתיים אחר כך, בשנת 1940 (י"ד אלול ת"ש) התגבשה קבוצה שנקראה 'מחוגגי חוג הראי"ה' והחלה בלימוד של הספר 'אורות התורה' בעריכתו של הרב צבי יהודה קוק – הרצי"ה. הלימוד התקיים בכל יום שני בערב. בשנת 1942, בחול המועד סוכות, החלה הקבוצה בלימוד של 'חכמת הקודש'. הלימוד היה בהדרכה רוחנית של הרצי"ה והרב הנזיר יחד. בשנת 1945 החוג סיים את הלימוד ב'חכמת הקודש', אך לא היה אפשר להמשיך ללמוד את 'מוסר הקודש' משום שהוא עדיין לא יצא לאור. בין יוזמי ומארגני השיעור היה חיים ליפשיץ שדאג לפרסום הפרוטוקולים של החוג על שני הפרקים האחרונים של 'חכמת הקודש'.⁵

על במאמר של הרב א' עיטם, 'סקירת כתבי ההגות של הראי"ה', צוהר, י"ח (תשס"ד), עמ' 19–38. הרב עיטם מעוניין לדחות את זמן תחילת כתיבת קובץ א' לשנת 1910 (תר"ע). לדעתי ההוכחה המרכזית היא מכך שבלקט 'שירת הרב' (שנמסר על ידי הרצי"ה לא"מ הברמן ונדפס בקובץ הראי"ה' בשנת תש"ה) בעמ' יב–יד מתוארך (על ידי הרצי"ה) פרק קסד מקובץ א' באופן משוער לשנת 1912 (תרע"ב). שאר הראיות שהביא הרב עיטם במאמרו מתבססות על כך שחלק מהמאמרים של הרב קוק שהתפרסמו בשנים 1912–1913 (תרע"ב–תרע"ג) מבוססים על קובץ א'. אך אין זאת ראיה הכרחית, משום שאפשר גם שהרב קוק פרסם בשנים אלו דברים שכתב כמה שנים קודם לכן.

4. כינוי זה נובע מכך שהרב קוק כתב את הקובץ על פנקס בעל עמודים קטנים. בניגוד לקבצים ד'–ז' שנכתבו על מחברות בעלות עמודים גדולים.

5. במעגלי חוג הראי"ה, עמ' מז.

חמש עשרה שנים מאוחר יותר, בשנת 1960, נפתח 'חוג הראי"ה' מחדש ביוזמתו של חיים ליפשיץ, אך הפעם בהזרקה רוחנית של הנזיר בלבד. רובם של המשתתפים בשיעורי חוג הראי"ה בגלגולו זה היו תלמידי ישיבת מרכז הרב בשנות העשרים לחייהם, וכשלושים בחורים השתתפו בשיעור. בין השנים 1963-1967 הנזיר לימד שוב את מערכת 'חכמת הקודש'.

בין המשתתפים בחוג מתלמידי הישיבה היו אהרון מונדשיין שסיכם את השיעורים. סיכומים אלו התפרסמו לאחר מכן בכתב העת של ישיבת מרכז הרב 'ניצני ארץ' ולאחרונה⁶ הודפסו כספר 'שיעורי הרב הנזיר על אורות הקודש'.

מלבד בחורי הישיבה, היו שותפים לשיעור באופן קבוע גם תלמידים ותיקים יותר: חיים ליפשיץ, שכאמור היה יוזם השיעור, והשתתף עוד בשיעורי חוג הראי"ה הראשונים והיה המבוגר ביותר מבין התלמידים;⁷ והרב חיים דרוקמן ששימש כקריין - הוא היה הקורא הקבוע של הפרק בתחילת כל שיעור. גם הרב דרוקמן סיכם לעצמו את השיעורים, וסיכומי שיעורים על שלושה פרקים (ק"כ, קכ"ה, קל"ח) של הרב דרוקמן פורסמו תחילה בכתב העת של ישיבת אור עציון הנקרא 'אורות עציון' והודפסו אחר כך כנספח בהוצאה החדשה של השיעורים של מונדשיין.

שיעורי 'חוג הראי"ה' המתחדשים הועברו בכל יום רביעי למעט חגים או חופשת 'בין הזמנים' הנהוגה בישיבות בחודשים תשרי, ניסן ואב. כמו כן, בחודש אלול, למרות שהבחורים שומעי השיעור נמצאו בישיבה, לא מסר הנזיר את השיעור, משום שהוא קיבל על עצמו 'תענית דיבור' והיה עסוק בהתכוננות רוחנית לקראת הימים הנוראים.⁸

קודם העברת השיעור רשם הנזיר לעצמו את תוכן השיעור בצורה מפורטת. 'רשימות' אלו עומדות בבסיס מאמר זה. בארכיון הנזיר נמצאות 'רשימות' שנכתבו לקראת מאה וארבעה שיעורים המקיפים את מערכת חכמת הקודש, מדובר על 2393 עמודים. הרב הראל כהן, האחראי על ארכיון הנזיר, סידר את כל הדפים שבכתב היד בתיקיות לפי שיעורים וכל שיעור קיבל מספר קוד מתיקה 4001 עד 4104.

במאמר זה אני מבחין בין 'שיעורי חוג הראי"ה' ו'רשימות חוג הראי"ה'. שיעורי חוג הראי"ה הם השיעורים שהעביר הנזיר 'בעל פה' מול תלמידי ישיבת מרכז הרב,

6. בשנת תשע"א.

7. חיים ליפשיץ היה בזמן חוג הראי"ה המתחדש בערך בן 60. יותר קרוב לגילו של הנזיר מאשר לגילם של התלמידים משתתפי השיעור.

8. הרב שאר ישוב כהן, 'פרדס הפתחים', פתחי הפרדס, עמ' 12-13.

ואילו רשימות חוג הראי"ה הם הדברים שכתב הנזיר לעצמו בעיקר קודם השיעור וכהכנה לשיעור וגם לאחר השיעור.

הרב הנזיר התכוון לשיעור לפחות שבוע מראש. אפשר לראות זאת על ידי התבוננות בתאריכים הכתובים בראש כל עמוד. לבסוף סידר הנזיר את כל הדפים שהכין בסדר שהיה ראוי בעיניו ומספר את הדפים באותיות עבריות. כל דף בפרק ממוספר מהאות א' וההמשך תלוי באורך הכתיבה על הפרק. הנזיר כתב על כל פרק עשרים וחמישה עמודים בממוצע. הסידור החדש הוא כמעט תמיד לא בסדר הכרונולוגי בו נכתבו הדפים.

פרופ' דב שוורץ הוא הראשון שחקר את 'רשימות חוג הראי"ה'. בזמן שהיה האחראי על הארכיון, הוא פרסם ארבעה שיעורים ראשונים בקובץ הנקרא 'חוג הראי"ה'. בנוסף לכך, שוורץ עסק בהרחבה ברשימות אלו בספרו 'הציונות הדתית בין היגיון למשיחיות'.

ארכיון 'נזר דוד' התיר לי לפרסם ציטוטים מתוך 'רשימות חוג הראי"ה', ואני מודה לרב הראל כהן בפרט ולארכיון בכלל על כך.

ב. 'דרישת סמוכין' בכתבי הראי"ה

הלימוד של 'רשימות חוג הראי"ה' חושף הנחת יסוד של הנזיר בהבנת הכתבים של הרב קוק: לכתובה של הרב קוק יש פנים ויש חוץ. מבחינה חיצונית נראה שמדובר בכתובה השראית, שירית, שעל פי טבעה יכולה להביע רעיונות מנוגדים ושונים ואינה מחויבת לדרך אחת, אך מי שהצליח לגעת בבחינה הפנימית של כתבי הראי"ה מודע לכך שמדובר בכתובה קוהרנטית, שנעשתה מתוך מודעות לרצף הקיים בין הפסקאות ושומרת על אחידות מבחינת העמדות המובעות בה.

הרב הנזיר הניח שמסתתרת "מגמה" בכתבי הראי"ה וניתן לחשוף אותה באמצעות עיון בסידור הפסקאות⁹ ומתוך כך לערוך אותם בסדרים ומערכות.¹⁰ ההנחה היא ביחס להבנת ה"פשט" של כתבי הראי"ה, באותם מקומות שיש להתלבט מה הייתה כוונתו. הרב קוק לא פונה בכתובה שלו אל הקהל, אלא סגנונו הוא אישי, פנימי וכך ייתכנו התלבטויות כיצד יש להבין את דבריו. הפרשנות של הנזיר לדברים שכתב הרב קוק היא זו שסללה את הדרך לשילוב הפרק באורות הקודש. לכן יש משמעות רבה לבירור אופן ההכרעה של הנזיר בהבנת הפרקים כפי שהיא משתקפת מרשימות חוג הראי"ה. הדרך בה בחר הנזיר להכריע היא מרתקת! הנזיר משתמש

9. בפרק זה אני מבחין בין המונח 'פרק' ל'פסקה'. 'פסקה' היא הכתיבה המקורית של הרב קוק בשמונה קבצים, ו'פרק' הוא ההופעה של ה'פסקה' באורות הקודש.

10. רוב הפסקאות בשמונה קבצים לא שולבו באורות הקודש.

באחת מהמידות שהתורה נדרשת בהם הנקראת 'דבר הלמד מעניינו' או 'סמוכין'.¹¹ דהיינו, הנזיר חוזר לעיין בפסקאות הסמוכות בכתב היד (שמונה קבצים) לפעמים לפסקה הקודמת, ופעמים אחרות בפסקה הבאה ופעם אחת אפילו מפסקה שנמצאת בכתב היד חמש פסקאות קדימה ועדיין הנזיר ראה בה פסקה 'סמוכה' שניתן להוכיח ממנה את כוונתו של הרב קוק.

חשוב להבהיר: קריאה רצופה של שמונת הקבצים מגלה מיד שישנן פסקאות הקשורות זו בזו על ידי תוכן דומה, רצף רעיוני והתכתבות של מילים דומות. הכתיבה של פסקאות אלו נעשתה תחת אותה 'השראה' שאפיינה את כתיבתו של הרב קוק. לא בכך החידוש שמאמר זה מציע ביחס לקריאתו של הרב הנזיר את שמונת הקבצים. אלא, כפי שאפשר להיווכח מהדוגמאות הבאות, מדובר בפסקאות שהקורא המצוי בכתבי הרב לא היה מעלה בדעתו שמדובר ב'כתיבה אחת', ברעיון שמתפתח בכמה פסקאות רצופות. ההיפך הוא הנכון: לימוד 'פשט' הפסקאות חושף תוכן שונה, עיסוק ברעיון אחר, ואף-על-פי-כן הנזיר 'דורש סמוכין! המהלך הפרשני רומז לאפשרות שהרב הנזיר ראה בכתיבה של רבו הגדול סוג של 'כתיבה נבואית' שניתן להפעיל עליה את אותם כלים מיוחדים להגיון השמעי העברי.

אציע כמה מהדוגמאות של 'דרישת סמוכין' שעשה הנזיר ברשימות חוג הראי"ה,¹² ואראה כיצד הוא השתמש בדרך פרשנית זו. אפתח את רצף הדוגמאות מהמקום שבו הנזיר מכנה בפירוש את ה'כלי' הפרשני שלו בשם של המידה שהתורה נדרשת בה – 'סמוכין'.

ג. פרקים ס"א-ס"ב – 'סכלות מעט' ו'דרכו של רב המנונא סבא'

הנזיר צירף לקראת סוף סדר ד' שני פרקים שבמבט ראשון נראה כאילו שניהם עוסקים באותו נושא: הכותרת של פרק ס"א היא 'סכלות מעט', והכותרת של פרק ס"ב היא 'דרכו של רב המנונא סבא'. ברשימות חוג הראי"ה הנזיר מעיר שאפשר היה לחשוב ששני הפרקים עוסקים באותו עניין, אך הוא מסביר שבאמת הנושא של כל פרק שונה לחלוטין. הנזיר מוכיח זאת באמצעות 'דרישת סמוכין':¹²

11. מידת סמוכין היא מדה י"ב מתוך הברייתא של י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, ראה: ספרא, מהדורת איש-שלום, ברעסלויא, תרע"ה, עמ' 9-26; והיא המידה האחרונה משבע המידות של הלל הזקן, ראה: תוספתא, מהדורת צוקרמאנדל, תרצ"ז, סנהדרין, פרק ז' הלכה 11, עמ' 427. מדת סמוכין לא מזכרת בברייתא של ל"ב נתיבות אגדה, ראה: ספר הכריתות, ווארשא, 1884, עמ' 36-29.

12. צירפתי לסעיף אחד את הדין בשני הפרקים – למרות שהנזיר דורש סמוכין בכל פרק בנפרד – משום שהנזיר התייחס לצורך להוכיח את השונות בין הפרקים כעניין אחד. אציע תחילה את המהלך של הנזיר בפרק ס"א, ואחר כך את הפירוש של הנזיר לפרק ס"ב.

לכאורה ענין שני הפרקים אחד, סכלות מעט היינו מילי דשטותא. אבל הדברים יותר עמוקים, יש סכלות מעט, עליונה, נשגבה, העולה על החכמה. החכמה נודעת, במדה שהיא נודעת. אבל למעלה למעלה, יש הבלתי נודע, הנעלם, שהוא כמו סכלות מעט, שאין השכלות תופסת בה. וזהו ענין פס"א. ופס"ב, מיוחד לענין הסכלות – מילי דשטותא, שהיה מקדים רב המנונא סבא לפני מילי דחכמתא.¹³

פרק ס"א עוסק בסכלות הנובעת מהנשגבות האלוקית ואילו פרק ס"ב מדבר על השטות שיש לעשות מרעיונות הכפירה כדי להעלותם. הסכלות היא מציאות עובדתית, שכלו של האדם מוגבל ביחס לאין סוף, ואילו השטות מופנית כלפי מחשבות שיש לדחות פן נושפע מהם. הנושא של סדר ד' הוא 'איחוד מדע הקודש והחול' ושני הפרקים המדוברים מובאים לקראת סוף הסדר ותכליתם היא לסייג ולהצהיר שאת החלקים הקיצוניים של ה'מדע' יש להוציא מתהליך האיחוד, מצד אחד הסכלות העמוקה והסודית, ומנגד דברי הכפירה.¹⁴ בפרק ס"א מדובר באריכות על ערכה של ה'סכלות'. בקריאה פשוטה, הכוונה של הרב קוק היא לסכלות הנובעת מחוסר לימוד או מחוסר כישרון, והקורא עשוי להתפלא מדוע זוכה הסכלות לתשבחות כה רבות במהלך הפרק. אולם, אין בקושי זה כדי להוכיח את ההבנה של הנזיר שמדובר בסכלות העליונה. הנזיר טוען שאפשר להוכיח את צדקת הבנתו – שמדובר ב"סכלות" הנובעת מנשגבות התכנים – מעיון בפסקה הסמוכה בכתב היד:

לפרק ס"א. סכלות מעט.

כי פרק זה מדבר בנסתר העליון, וסכלות מעט זו היא אי ידיעת הסתר העליון, כאמור, הנקודה הפנימית, שהיא מחזקת – (מכילה) את אור כל החכמה, אותו הצורך, שלעד לא יוכל להזקק בלבו של אדם, שלעולם ימצא המדע, שצריך לציירו, יותר מבורר, יותר מעודן. (בלשון החכמה הפנימית, הכתר, האין, שממנו נמצאת החכמה, היש, והחכמה מאין תמצא, בהחלט, ולא בשאלה)

13. רשימות חוג הראי"ה, עמ' 1026.

14. זו תובנה אישית שלי ביחס לבנייה של הנזיר את 'אורות הקודש', שנוצרה תוך כדי חיפוש אחר רצף הגיוני בבניית הפרקים של כל סדר באורות הקודש. לדעתי, תובנה זו נתמכת לאור לימוד הרשימות, ברם, אין הדברים מופיעים כך במפורש ברשימות חוג הראי"ה.

לחזיקו דעתי זו בפירוש הפרק, בהבדל מן הפרק הבא, דרכו של רב המנונא סבא להקדים מילי דשטותא לפני מילי דחכמתא, שגם על זה נדרש בזוהר, ח"ג מ"ז, הכתוב, יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט, לכאורה זה לא כמבואר בפרק זה, לפי פירושנו.

אמנם דעתי בפירוש פרקין זה נוחה ומתחזקת ונסעדת בסידור הפרק הזה בכתי"ק.¹⁵

הנזיר בטוח אפוא שהדרך הנכונה להבנת הפסקה היא לעיין בתוכן של הפסקאות הסמוכות כדי להוכיח את משמעות הפסקה. הביטחון של הנזיר ב'כלי הפרשני' הזה גבוה עד כדי כך שהשימוש בו גובר על העובדה שהביטוי 'סכלות מעט' נדרש בזוהר במשמעות של לגלוג על דעות: "מאי היא סכלות מעט, זעיר דשטותא אחזי וגלי יקרא דחכמתא,"¹⁶ בדיוק כפי שהנזיר מבין בפרק ס"ב את דרכו של רב המנונא סבא. הנזיר מודע לכך שלפי הזוהר אין הבדל בין 'סכלות מעט' ל'דרכו של רב המנונא סבא' ואף על פי כן הוא טוען שאת ההבנה הנכונה בפסקה יש לקבוע לאור התוכן בפסקאות הסמוכות בקבצים.

המקור של פרק ס"א הוא בקובץ ה' פסקה קל"ט,¹⁷ הנזיר מפנה את הקורא לפסקה ק"מ ולהבין לפיה את המשמעות של הביטוי 'סכלות מעט':

בכתי"ק, קובץ ג',¹⁸ דף מג-מד, נסמך לפרק זה, אחריו סמוך לו, דף מד; פרק כ"א, עמוד ל' – המתחיל:

אם נפשך תובעת ממך תדיר את הגנוז ואת החבוי, את הנעלם והנסתר, הנשגב, אל תצטער, אם יעלם ממך לפעמים איחוד החבוי והגלוי.

בכתי"ק, אם יעלם ממך לפעמים הגלוי והשטחי.¹⁹

מכך שבפסקה ק"מ מדובר על ה'גנוז' ו'חבוי' יש לפרש שה'סכלות מעט' בפסקה קל"ט נובעת מהגנוז והחבוי גם כן, דהיינו מדובר על סכלות מהאין סוף. הנזיר מחבר בין הדברים למרות שפסקה ק"מ עוסקת באפשרות החשיפה של הגנוז והחבוי

15. שם, עמ' 1036.

16. זוהר, ח"ג, מז, א.

17. גם פסקה זו שולבה באורות הקודש במערכת 'חכמת הקודש', סדר ב', פרק כ"א.

18. השם 'שמונה קבצים' כפי שהוא מקובל היום, נקבע על ידי המביא לדפוס של השמונה קבצים – מו"ח הרב יצחק שילת. הנזיר השתמש בשמות שונים והם מובאים בהערות בסוף כל כרך. קובץ ג' במקור נקרא בדפוס אחר-כך 'קובץ ה'. כל ההפניות במאמר זה לשמונה קבצים הם לפי מהדורת תשנ"ט (מהדור"ק).

19. רשימות חוג הרא"ה, עמ' 1037.

באמצעות האיחוד עם הגלוי ואילו פסקה קל"ט מדברת על היעלמותו של ה'כתר' והוא נשאר בבחינת 'סכלות' מההכרה.

הסגנון המשלי של פרק ס"ב מקשה מאוד על הקורא ומעורר את השאלה כיצד הפיק הנזיר את התובנה שהפרק מדבר על דעות הכפירה ועל הצורך בהעלאתן על ידי תורת הסוד. התשובה של הנזיר היא 'דרישת סמוכין', אפרט.

פרק ס"ב מורכב משני פרקים שונים.²⁰ החלק הראשון כולל את שתי הפסקאות הראשונות והוא לקוח מקובץ א' – הנקרא בלשון הנזיר 'קובץ קדום' – פסקה תל"ד, והחלק השני – הכולל את שתי הפסקאות האחרונות בפרק – נלקח מקובץ א' פסקה תשס"ט. החלק השני פותח במילים: "דרכו של רב המנונא סבא, להקדים מילי דשטותא לפני מילי דחכמתא", ומכאן לקח הנזיר את שם הפרק.

הנזיר מוכיח את ההבנה המיוחדת שלו בפרק ס"ב באמצעות חזרה לכתב היד של הרב קוק וקריאה של הפסקה הסמוכה לחלק השני, דהיינו קובץ א', פסקה תשס"ח. הנזיר מצטט את הפסקה בשלמותה:

פס"ב. דרכו של רב המנונא להקדים מילי דשטותא, כנראה, אלה הם דעות החושך, ואולי גם של הכפירה, שמביאים אותן, ודוחין אותן, באור הפנימיות. וכן משמע מכת"ק, קובץ קדום, קס"ד, סמוך לפרק, דרכו של רב המנונא, קודם וסמוך לו, כבמדת, דבר הלמד מענינו, וסמוכין קובץ קדום, קס"ד

כשמסתכלים בעמקי הכפירה, רואים, איך בתוך מצולות תהומותיה, טבועים נשמות קדושות, מלאות אור אלהי עליון בפנימיותם, והן צועקות בקול איום מעורר רחמים רבים, הושיעו, הצילו.

והקמים לימין אביונים אלו להושיעם ולמלטם משחיתותם, הם הם עובדי ד' הנבחרים, גבורי כח, אשר להם שם במלא עולמים, שכל מלאכי עליון ממעל מוכנים לחפצם, וכל כחות הרשעה והטומאה מתחת יראים מפניהם, יראת הכבוד, ברתת גדול מאד, כרחב"ד,²¹ ואביי, וחבריהם.²²

יש לציין שזאת הפעם היחידה בכל רשימות חוג הראי"ה שהנזיר מזכיר במפורש את הכלל 'דבר הלמד מענינו' ו'סמוכין' בהקשר לבירור כוונת פסקה בקבצי הראי"ה

20. רוב הפרקים באורות הקודש מורכבים מפסקה אחת בשמונה קבצים, אמנם יש מקרים יוצאי דופן שהנזיר צירף שתי פסקאות מהשמונה קבצים יחד לפרק אחד באורות הקודש. לדוגמא: פרק י"ד מורכב משתי פסקאות בקובץ ג', קנג-קנד; פרק י"ח מורכב משתי פסקאות בקובץ ה', א-ב; פרק פ"ו מורכב משתי פסקאות בקובץ ב', רלה-רלו; ועוד.

21. "רבי חנינא בן דוסא".

22. רשימות חוג הראי"ה, עמ' 1045.

באמצעות עיון בפסקאות הסמוכות. בפעמים האחרות הוא מפנה לפסקאות הסמוכות ללא קריאת 'שם' לדרך עבודתו.

הפסקה הסמוכה בכתב היד (תשס"ח) מדברת על הנשמות הקדושות הטבועות במצולות הכפירה וזועקות לעזרה, ועובדי השם הנבחרים – אלו שבפסקה תשס"ט (פרק ס"ב) נקראים: "נוני ימא, שאינם צריכים אפילו להגנה של ספינות", הם מעלים אותם מתהום הכפירה. כך מוכיח הנזיר שיש להבין שהכפירה היא הנושא של פסקה תשס"ט, ולו זו בלבד, אלא גם ההבנה שהפסקה מדברת על הצורך והיכולת להושיע את אותם כופרים, דהיינו להעלות את מחשבות הכפירה, מקבלת גיבוי לפי הנזיר מהסמיכות לפסקה הקודמת.

הנזיר לא הסתפק בהפניה אל פסקה תשס"ח, שהיא הפסקה הקודמת, כדי להוכיח את הבנתו. הוא הוסיף שניתן להיווכח בצדקת הבנתו על ידי עיון בפסקאות תשס"ז ותשע"א, שהם במרחק שתי פסקאות לכל כיוון:

ועוד פרקים שם, סמוכים, קודם: לפעמים יקלקלו את האדם ספרים שנכתבו ע"י קטני אמנה, וספרים של כופרים מוחלטים, יתקנו אותם.

ואח"כ: החושך של הדעות גורם, שנקודה אחת מאירה באור האמת, גוררת אחריה כמה קוים חשכים... ואור אמת נצחית מופיע בנשמה בכל גודל ותוקף.²³

הנזיר מתייחס לפסקאות תשס"ז-תשע"א כרצף של פסקאות העוסקות בנושא הכפירה וכך הוא מוכיח את פרשנותו לביטוי "דרכו של הרב המנונא סבא". פעולת ההוכחה מהפסקאות הסמוכות מגבה את הטענה שהנזיר ראה בכתבים של הרב קוק יצירה אחדותית הכתובה לפי נושאים המדוברים ברצפים שונים.

ד. פרקים קי"א-קי"ב – 'העליה לדעות התעלומה' ו'נסתרות עצמיות ומקריות'

הדוגמה הבאה ל'דרישת סמוכין' מיוחדת בכך שמדובר בשני פרקים (קי"א-קי"ב) שנכתבו על ידי הרב קוק במקומות שונים, בזמנים שונים ומבדילים ביניהם בכתב היד המש פסקאות, ואף על פי כן הנזיר רואה לנכון לחבר ביניהם, להסיק על התוכן של פסקה אחת מתוך התוכן של הפסקה השנייה ומתוך כך להסמיק אותם לשני פרקים באורות הקודש.

שתי הפסקאות לקוחות מקובץ ד' שנקרא בפי הנזיר 'חצי קובץ'.²⁴ פרק קי"א באורות הקודש הוא בכתב היד פסקה קי"ג, ופרק קי"ב באורות הקודש הוא בכתב

23. שם, עמ' 1045.

24. עי' בשמונה קבצים, ח"ב, עמ' שנא בהערה של המביא לדפוס המתאר את קובץ ד'.

היד פסקה קי"ט. על פי הרצי"ה,²⁵ רובו של קובץ ד' נכתב בארץ ישראל לפני מלחמת העולם הראשונה, הדפים האחרונים נכתבו בקיסינגן בגרמניה בסוף שנת תרע"ד וההמשך בסט גאללן בשוויץ בשנים תרע"ה-תרע"ו, והסוף בירושלים בשלהי שנת תרע"ט. פסקאות קי"ג וקי"ט נמצאות בסוף קובץ ד' ולא בסמיכות, הן נכתבו במקומות שונים ובשנים שונות! הנזיר כתב זאת בפירוש: "נכתבו בזמנים שונים, ביניהם בעיר קיסינגן, גרמניא, והאחרון, בסט. גלן, בשוויץ",²⁶ זאת אומרת שפסקה קי"ג נכתבה בגרמניה ופסקה קי"ט בשוויץ.

לכן אפשר היה להניח שחוט המחשבה שהוביל את הכתיבה של הרב קוק בפרק קי"א נקטע קודם שהוא ניגש לכתוב את פרק קי"ב וממילא לא ניתן ללמוד ולדרוש סמוכין במקרה זה.

למרות כל האמור, כאשר מתעורר אצל הנזיר קושי בהבנת משמעות המילה "תעלומה" בפסקה קי"ג²⁷ הוא נעזר בתוכן של פסקה קי"ט:

פק"יא, העליה לדעות התעלומה. פקי"ב, נסתרות עצמיות ומקריות.
תעלומה, תעלומות.

ב' פרקים אלו, הסמוכים זה לזה בכת"ק, בקובץ 1/2,²⁸ אם כי ביניהם הפסק של חמשה פרקים.²⁹

כבר בתחילה מציין הנזיר את הפער בין חמשת הפסקאות ביניהם, ולמרות זאת הוא ממשיך וטוען לקשר לימודי בין הפסקאות: "הם מלמדים זה על זה". המעיין בפסקאות הנמצאות בתווך יראה שהרב קוק עבר לכתוב בפסקאות קי"ד-קי"ח על עניינים מגוונים ושונים שאין ביניהם כל קשר. פסקה קי"ד עוסקת ב'נועם' וה'עדן' הבאים מהופעת האורות והשפעת הנשמה. בפסקה קט"ו מדובר על החיסרון הגדול של נקודת החיים בספרות המבטאת ומצמצמת מחשבות ומנגד כוחה של התורה לבטא זאת. פסקה קט"ז מתארת את הפער העצום בין ישראל לעמים שנשמתם, וכיצד בקץ הימים הדבר יתגלה. פסקה קי"ז קושרת את נשמות ישראל זו לזו לקשר אורגני אחדותי כגוף בעל איברים, ובפסקה קי"ח כותב הרב קוק על התלות בין השלמת הכלל להשלמת הפרט ותפקיד הצדיקים והרשעים בתהליך ההשתלמות.

25. כך כתב המביא לדפוס של השמונה קבצים בסוף כרך ב' (עמ' שנא) לפי ההערות של הרצי"ה על כתב היד.

26. רשימות חוג הראי"ה, עמ' 1776.

27. ההפניה לקובץ ד' בשמונה קבצים. באורות הקודש הכוונה לפרק קי"א.

28. קובץ ד'.

29. רשימות חוג הראי"ה, עמ' 1775.

ואף על פי כן, מפרש הנזיר את פסקה קי"ג על פי מילים ומשמעויות הקיימות בפסקה קי"ט.

כאמור, הנזיר התלבט מה כוונת הרב קוק בפסקה קי"ג כשהוא כותב על 'דעות בעולם התעלומה', האם הכוונה לדעות שהן נעלמות משום שצריך להיות חכם מאוד כדי להבין אותן או שמא הדעות העליונות נעלמות מפאת קדושתן, שהן מעבר לתודעה האנושית. הנזיר נעזר בהבנת הפסקה בדרישת סמוכין:

(א) הם מלמדים זה על זה, וממלאים זה את זה. ושמות, חסרים בפרקין, נמצאים בבא.

תעלומה, תעלומות, כמו בפרק הבא, נסתרות.

(ב) הדעות העליונות שבעולם התעלומה.

כמו בפרק הבא, הנסתרות העצמיות, הם התוכנים המחשבתיים העליונים.

(ג) והם של קודש. שם זה חסר בפרקין,³⁰ ונמצא בפרק הבא, אש קודש מתלקחת בהם. מתחלפות הן בערכי הקודש, ומבדילות בין קודש לקודש.

ועוד, הדעות העליונות, הן של החיים הרוחניים העליונים.

(ד) השם חיים פעם אחת,³¹ בפרקין, דעת העולם והחיים.

ונמצא בפרק הבא, אוצרות החיים המוסריים, אינם פוסקים מלהשפיע משפעת חייהם, ומלא לשד חיים חדשים.³²

ארבעה סעיפים כותב הנזיר כדי לטעון לקשר בין הפסקאות. בשני הסעיפים הראשונים הוא מוכיח את הקשר, ובסעיפים ג-ד הוא מקיש ולומד. האפשרות להפעיל על שתי הפסקאות את מדת 'דבר הלמד מעניינו' נוצרת מכך שבשתי הפסקאות מדובר על 'תעלומה' ו'נסתרות' וביחס לשני ביטויים אלו מוסיף הרב קוק את התואר 'עליונות', התעלומות העליונות והנסתרות העליונות. כעת אפשר לפרש את פסקה קי"ג לאור האמור בפסקה קי"ט, ומכיוון שהמילה 'קודש' מופיעה ארבע פעמים בפסקה קי"ט, יש להבין שגם בפסקה קי"ג מדובר על נסתרות שהן נעלמות מפאת קדושתן, הן דעות נעלמות משום שהן שייכות לבחינת ה'אין סוף' של ספירת הכתר.

רק באמצעות הפעולה הפרשנית של הנזיר ניתן לצרף את פסקה קי"ג לסדר ו' באורות הקודש, משום שכל הסדר עוסק בסוד הייחודים, בנסתרות שהן מעל השכל

30. בפרק קי"א חסר השם תואר 'קדש' ביחס לדעות העליונות. השלמה לכך יש לפי הנזיר בפרק קי"ב.

31. בתחילה היה כתוב "השם חיים רוחניים חסר", הרב הנזיר מחק וכתב במקום: "השם חיים פעם אחת".

32. רשימות חוג הרא"ה, עמ' 1775.

והעלייה אליהן תלויה בעבודת תיקון המידות ולא במוטיבציה ובהתמדה של הלומד וכשרונו השכלי המולד ובתיקון כוח הדמיון שיאפשר את ההתגלות:

החכמה העליונה נעלמה, תעלומה, וכן הכתוב הבא, שם, לא ידע אנוש ערכה, ונעלמה מעיני כל חי.

החכמה, היש, פסגתה, מקורה, מוצאה, מהמחשבה העליונה, הכתר, האין. הוא תעלומה, נעלמה, הסתלקה מן העולם, הרגיל. אלה הם דעות התעלומה, וצריך לעלות אליה. וכיצד?

בקודש, בקדושה, ברוח הקודש, ברוח חכמה, ונחה עליו רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ד'.³³

עוד השליך הנזיר בסעיף ד' את המילה 'חיים' מפסקה קי"ט לפסקה קי"ג כדי לבטא את העובדה שמדובר בתעלומות נשגבות שיש בכוחן להשפיע על החיים, התעלומה היא חיה ופועלת במציאות כפי שהסביר הנזיר את סוד הייחודים.

ה. פרק מ"ה – 'ההתגלות והציורים הגלויים'

ברשימות חוג הראי"ה על פרק מ"ה הנזיר נדרש לסוגיית מחשבת 'ביטול היש', והוא מוכיח את התנגדותו של הרב קוק לרעיון 'ביטול היש' באמצעות 'דרישת סמוכין' בין שתי פסקאות שהן כמעט סמוכות – מפרידה ביניהם פסקה אחת בלבד. המיוחד בדרישת הסמוכין בפרק מ"ה הוא בכך שהתוכן בפסקה החוצצת בין שתי הפסקאות שהנזיר דורש ביניהם סמיכות דווקא תומך ברעיון של 'ביטול היש', ואף על פי כן החליט הנזיר שיש לפרש את פרק מ"ה לא לפי הפסקה שלפניו וסמוכה לו, אלא בהתאם לפסקה שלפני-פניו.

כאמור, הנזיר דן ביחסו של הרב קוק לרעיון 'ביטול היש'. הסיבה לכך היא דברים שכתב הרב קוק במשפט הראשון בפרק:

אין ההתגלות הרוחנית צריכה לטשטש את העולם החמרי בציוריו המגולים,³⁴ אלא לעשות את היחש אליו יותר בהיר, יותר חפשי, ויותר עדין.³⁵

הנזיר הסתפק מה פשרן של המילים: "לטשטש את העולם", האם הכוונה למצב שההתגלות הרוחנית מביאה ליחס של ביטול מוחלט כלפי העולם החומרי – 'ביטול היש', והמשמעות היא שהרב קוק יוצא בפרק כנגד מחשבה זו; או שהפרק מדבר על חשש מהשפעה אחרת – ההתגלות הרוחנית עלולה 'לטשטש' את העולם

33. רשימות חוג הראי"ה, עמ' 1780.

34. באוה"ק מהדו"ב: "המגולים" וזו כנראה טעות דפוס, אך בכת"י ובמהדו"ק: "המגולים".

35. אורות הקודש, ח"א, עמ' נט.

החומרי, דהיינו חוויית ההתגלות יכולה לגרום להתייחסות לא נכונה כלפי עולם החומר, מחשבה מוטעית ביחס לכוחות החומר ויכולותיו, אך לא מדובר בביטולו. הנזיר בחר באפשרות הראשונה והוא מפרש שהדברים של הרב קוק מכוונים כנגד התפיסה של 'ביטול היש', כך כתב ברשימות:

פמ"ה, כי ההתגלות הרוחנית העליונה היא הבאה מתוכיותו פנימה, שממנה בא ביטול היש והמיאוס בעולם החיצוני, כאמור.³⁶

הנזיר מפרש את המילה 'טשטוש' כ'מיאוס', לפעמים ההתגלות הרוחנית מובילה למיאוס בעולם החומרי ולא זו הדרך הנכונה. מיד בהמשך העמוד מוסיף הנזיר הוכחה לפירושו בדרך של 'דרישת סמוכין':

נמצא סעד וחזוק לפרושנו זה, בכת"ק, בקובץ ג',³⁷ שם נסמך לפרקין, קודם לו, באותו דף ועמודים, הפרק המתחיל בחשבונו של עולם ברור. אם המואסים ביש אומרים ששאיפתם המוחלטת היא האפסיות³⁸ הרי זה קרוב לדעת העליונה המואסת ביש והאומרת שהיא אפסות ככתוב אפס זולתו. והוא הפרק לקמן, מאמר הטוב הכללי, פ"ט,³⁹ ולקמן שם עוד, ואם תהיה השאיפה המוחלטה של האושר השקיקה אל האפסיות.

ולא כן דעת הרב זצ"ל בחכמת הקודש, מפני שמוכרח החשבון למצוא שהיש הוא אושר והמציאות היא טובה.⁴⁰

פרק מ"ה באורות הקודש נמצא בקובץ ה' פסקה ע"ג. שתי פסקאות קודם לכן, בפסקה ע"א כתב הרב קוק כנגד התפיסה של מאיסה ביש:

בחשבונו של עולם ברור, אין מקום לקובלנא של רע במציאות. אם המואסים ביש אומרים ששאיפתם המוחלטה היא האפסיות, אם לצירום ההעדר והשלילה הוא הטוב שוב אין מה שאינו טוב.⁴¹

מכך שפסקה ע"א יוצאת בביקורת כנגד המחשבה של 'אפסיות היש' מסיק הנזיר שכוונת הרב קוק בפסקה ע"ג (פרק מ"ה) גם כן לכתוב כנגד הדעה של 'ביטול היש'. הנזיר מוסיף שהכרעתו כיצד להבין את הפסקה נובעת מכך שב'חכמת הקודש' הרב קוק התנגד לביטול היש: "ולא כן דעת הרב זצ"ל בחכמת הקודש", זאת אומרת

36. רשימות חוג הראי"ה, עמ' 783.

37. קובץ ה' נקרא קודם ההדפסה של השמונה קבצים קובץ ג'.

38. קובץ ה', עא.

39. אורות הקודש, ח"ב, עמ' תסח.

40. רשימות חוג הראי"ה, עמ' 783.

41. קובץ ה', א.

שהדרך הנכונה להציג את עמדתו של הרב קוק באורות הקודש-בחכמת הקודש היא כפי שהוא בחר.

אמנם בפסקה ע"ב החוצצת בין הפסקאות שקושרו על ידי הנזיר, כתב הרב קוק דווקא כנגד פן מסוים בעילוי החומר, כנגד חווית יתר של ההתלהבות הרגשית מהקודש:

אצילי הרוח שתעודתם היא תעודה מחשבת נקיה, כשהם מתעמרים בעצמם להיות יותר מדאי מסובלים בעולם ההרגשה, ובפרט ההרגשה השלהבית, הרי הם פוגמים את עצמם ואת העולם וכו', והם צריכים לשוב מאהבה אל מקומם, אל העבודה הזקוקה השכלית הראויה להם.⁴²

'ההרגשה השלהבית' האוחזת באצילי הרוח שייכת לתחום עילוי החומר, שהרי ההתרגשות היא חווית הגוף, ואף על פי כן, ישנם אצילי רוח שההתלהבות הזו מזיקה להם. למרות התוכן האנטי-חומרי של פסקה ע"ב והאפשרות של הנזיר לדרוש סמוכין מפסקה ע"ב לע"ג, מקשר הנזיר את פסקאות ע"א וע"ג ומכריע שיש להבין את פרק ע"ג כקריאה לעילוי החומר והתנגדות להמעטתו.

לסיכום, הדרך בה מכריע הנזיר כיצד יש להבין פסקאות סתומות בכתבי הרב קוק היא מפתיעה שכן בהתאם לדרך הכתיבה השירית של הרב קוק לא ניתן היה לצפות שהנזיר יתייחס לפסקאות בכתב היד של הרב קוק כפי שמתייחסים לפסקאות הכתובות בצורה רצופה ומאורגנת בהתאם לנושא מסוים, כך שהחלטה של הנזיר להתייחס אל הטקסט כ'רצף' היא בגדר פרשנות מיוחדת. בנוסף לכך, חשיפת ה'כלי' הפרשני של הנזיר מציעה בפני הקורא דרך לפענח את 'אורות הקודש', להבין את העומד ביסוד צירוף הפרקים יחד ל'סדר' מסוים ובהתאם לנושא קבוע מראש.